

Dora E. SOLTI
(Πανεπιστήμιο Eötvös Loránd)

**Η εικόνα του Βυζαντίου στην ουγγρική
λογοτεχνία του 20^{ου} αιώνα:
Τα μυθιστορήματα με θέμα την εγκατάσταση των
Ούγγρων στο Λεκανοπέδιο των Καρπαθίων**

Το θέμα της εγκατάστασης των Ούγγρων στο Λεκανοπέδιο των Καρπαθίων πρωτοεμφανίζεται στην ουγγρική λογοτεχνία κατά τον 19^ο αιώνα, στο επικό ποίημα *Zalán futása* («Η φυγή του Ζαλάν») του ρομαντικού ποιητή Vörösmarty Mihály από το έτος 1825. Άμεσο προηγούμενο του έργου αυτού στάθηκε η έκδοση του μεσαιωνικού χρονικού *Gesta Hungarorum* («Ούγγρων δρώμενα»), το οποίο διαπραγματεύεται την εγκατάσταση των ουγγρικών φυλών στην καινούργια τους πατρίδα και μέσω του οποίου η ουγγρική προϊστορία έγινε αναπόσπαστο μέρος των γραμμάτων μας.

Με τη *Φυγή του Ζαλάν*, ο Vörösmarty προσπαθεί να αναζωογονήσει το ένδοξο παρελθόν των Ούγγρων την εποχή των εθνικών κινημάτων και της εθνικής αφύπνισης με σκοπό να συντάξει ένα έπος παρόμοιο με το εθνικό έπος των Ρωμαίων που διαπραγματεύεται επίσης την πρώτη εγκατάσταση του μελλοντικού έθνους, την Αινειάδα του Βιργιλίου. Στο έργο του Vörösmarty, οι Ούγγροι έρχονται κατά τις μετακινήσεις τους αντιμέτωποι με τον πληθυσμό του Λεκανοπέδιου των Καρπαθίων και αναγκάζονται να πολεμήσουν για να αποκτήσουν το μελλοντικό τους εθνικό έδαφος. Ηγέτης των ντόπιων ήταν ο Ζαλάν, ο οποίος ζήτησε βοήθεια από τις γειτονικές χώρες, τη Βουλγαρία και το Βυζάντιο. Το Βυζάντιο εμφανίζεται στο πρώτο αυτό έργο για την εγκατάσταση των Ούγγρων στο Λεκανοπέδιο των Καρπαθίων ως εχθρός των Ούγγρων, και αυτή η εικόνα δε θα αλλάξει και εύκολα στη μεταγενέστερη πορεία της ουγγρικής λογοτεχνίας. Το πνεύμα του καιρού δεν άφησε όμως τον φλογερό φιλέλληνα συγγραφέα να βάψει μια εντελώς μελανή και αρνητική εικόνα του Βυζαντίου τη στιγμή που ο ελληνισμός πολεμούσε ηρωικά για την

απελευθέρωσή του, και για τον λόγο αυτό, παρ' όλες τις αισχρές πράξεις των βυζαντινών αντιπάλων, ο Vörösmarty βρίσκει τρόπο να υπογραμμίσει την αγάπη τους για την ελευθερία.

Στην αρχή της δεύτερης ραψωδίας βρίσκουμε μια εκτενή περιγραφή των βυζαντινών στρατευμάτων, η οποία βρίθει από τις προκαταλήψεις και κοινοτοπίες του Διαφωτισμού σχετικά με το Βυζάντιο, αφ' ετέρου όμως, οι Βυζαντινοί ταυτίζονται με τους σύγχρονους Έλληνες και η εικόνα του Βυζαντίου συγχέεται με την εικόνα των Ελλήνων του 19ου αιώνα. Οι στρατιώτες περιγράφονται ως άνθρωποι καλοντυμένοι και μαλθακοί, που „καταλαβαίνουν την διφορούμενη γλώσσα της Αυλής”¹, αλλά δεν είναι ίσοι αντίπαλοι των άφθαρτων Ούγγρων. Η ιστορία των Ελλήνων αποτελεί σταθερό ξεπεσμό από την αρχαιότητα μέχρι τον 19ο αιώνα, και οι σύγχρονοι Έλληνες, αν και πολεμούν ηρωικά για την επανάκτηση της ελευθερίας τους, δεν έχουν κλίση για την επιστήμη και τις τέχνες όπως οι πρόγονοί τους, και „αφήνουν τα πρόβατά τους να ανέβουν στον Παρνασσό και τον Ελικώνα”², τεμένη του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. „Δεν είναι ικανοί για τον πόλεμο” – κρίνει ο συγγραφέας, αφού „πρόκειται για βοσκούς που ζουν καταπιεσμένοι από τους αμελικτους αφέντες τους”³.

Οι Βυζαντινές Σπουδές, κλάδος επιστημονικός που πρωτοεμφανίζεται κατά το τέλος του 19ου αιώνα στη Δυτική Ευρώπη, αρχίζει να καλλιεργείται στην Ουγγαρία στις αρχές του 20ου αιώνα. Το ενδιαφέρον των Ούγγρων Βυζαντινολόγων εστιαζόταν στην έρευνα της ιστορίας της εγκατάστασης των Ούγγρων στο Λεκανοπέδιο των Καρπαθίων, αφού οι σχετικές ιστοριογραφικές πηγές αποτελούνταν σχεδόν αποκλειστικά από έργα Βυζαντινών ιστοριογράφων. Η έρευνα της ιστορίας του έθνους μας και του τόπου μας είχε πρωταρχική σημασία σε μια περίοδο η οποία σημαδεύεται από την άνοδο του εθνικισμού, γεγονός που προκλήθηκε από την απώλεια των δύο τρίτων των εθνικών μας εδαφών μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Η συγγραφέας Méreyné Juhász Margit χρησιμοποίησε τα πρώτα αποτελέσματα αυτής της μεγάλης επιστημονικής προσπάθειας για την συγγραφή του ιστορικού της μυθιστορήματος *Meótiszi ének* («Άσμα της Μαιώτιδος»), που εκδόθηκε το 1936. Η πλοκή στηρίζεται σε ιστορικά γεγονότα τα οποία παρουσιάζονται με τρόπο ισορροπημένο, και όχι στη βάση της απλοποιημένης

¹ Vörösmarty Mihály: *Zalán futása*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1985, σελ. 33.

² Vörösmarty, σελ. 34.

³ Vörösmarty, σελ. 35.

εικόνας περί πονηρών Βυζαντινών και άφθαρτων Ούγγρων. Το μυθιστόρημα διαδραματίζεται στον 6ο αιώνα, παράλληλα σε δύο τόπους: στον καταυλισμό των ουγγρικών φυλών κοντά στη Μαιώτιδα λίμνη, και στην Κωνσταντινούπολη του Ιουστινιανού. Κεντρικοί ήρωες είναι ένας νεαρός Ούγγρος ευγενής και μια Βυζαντινή κοπέλα, αιχμάλωτη Ούγγρων πολεμιστών που ζει χρόνια ως σκλάβα στον ουγγρικό καταυλισμό. Ο νεαρός ερωτεύεται την κοπέλα η οποία τον μνεί στην χριστιανική θρησκεία. Οι δυσαρεστημένοι Ούγγροι ευγενείς, οπαδοί ακόμα της ειδολολατρείας, απομακρύνουν την κοπέλα πουλώντας την σε μια μακρινή φυλή και αφού οι συγγενείς της στο Βυζάντιο δεν στάθηκαν πρόθυμοι να πληρώσουν τα λύτρα, την εξαγοράζει ένας άλλος σκλάβος. Γυρίζοντας στην Κωνσταντινούπολη, η κοπέλα γίνεται καλόγρια σε ένα μοναστήρι, και ο νεαρός μάταια ταξιδεύει και ο ίδιος στην Πόλη, μάταια βαπτίζεται, δεν μπορεί πια να την πείσει να αφήσει το μοναστήρι και να τον παντρευτεί.

Ο σκοπός της συγγραφέα ήταν η συγγραφή μιας συγκινητικής ιστορίας που θα έφερνε κοντά στους αναγνώστες την ουγγρική ιστορία, το Βυζάντιο του Ιουστινιανού, αλλά πρώτ' απ' όλα την χριστιανική θρησκεία. Η συνηθισμένη μαύρη εικόνα του Βυζαντίου, και ιδιαίτερα του Ιουστινιανού ο οποίος εμφανίζεται, χάρη στον Προκόπιο, στα πιο πολλά λογοτεχνικά έργα ως αδίστακτο τέρας, δίνει τη θέση της σε μια ισορροπημένη εικόνα στην οποία γίνεται αναφορά και στις θετικές, και στις αρνητικές πλευρές του Βυζαντίου.

Με την αρχή του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου αλλάζει αυτή η ισορροπημένη εικόνα των ιστορικών μυθιστορημάτων, και η πολιτική προπαγάνδα περνάει ολόένα και πιο πολύ στη λογοτεχνία. Μόλις πέντε χρόνια μετά το *Άσμα της Μαιώτιδος*, το 1941 εκδίδεται το επόμενο ιστορικό μυθιστόρημα με θέμα την εγκατάσταση των Ούγγρων στην καινούργια τους πατρίδα, με τον τίτλο *Sátor és politika* («Καταυλισμός και πολιτική»), του άγνωστου μέχρι τότε συγγραφέα Kissházy Bulcsú Bertalan. Στην αρχή του έργου, σε έναν εκτενή πρόλογο διευκρινίζει ο συγγραφέας, ποιος ήταν ο σκοπός του με την έκδοση αυτού του βιβλίου:

« Πράγματι, μόλις και υπάρχει έθνος εκτός από εμάς ανά τον κόσμο που να είναι τόσο αδιάφορο έναντι της δοξασμένης εποχής της ιστορίας του, όσο αδιάφορος είναι ο Ούγγρος.

Είναι βέβαιο, ότι υπάρχουν έθνη, τα οποία – παίρνοντας θάρρος από τις αποτυχίες άλλων – μπόρεσαν με τρόπο ύπουλο στην Ιστορία της ανθρωπότητας και χωρίς καμία προεργασία αποτέλεσαν παράγοντα σημαντικό στην κοινότητα των

εθνών. Αλλά ακόμα και αυτά κατασκευάζουν μια ηρωική περίοδο, ώστε η ιστορική τους ύπαρξη να αναγνωριστεί από τα υπόλοιπα έθνη. Μόνο εμείς, οι Ούγγροι, – που αποκτήσαμε το δικαίωμα της ύπαρξής μας χύνοντας αίμα και των οποίων η ηρωική μας περίοδος είναι μια από τις ωραιότερες της Ιστορίας – εμείς είμαστε που προσπερνάμε αδιάφορα πλάι στους ένδοξους αγώνες των προγόνων μας.

Σκότωσαν την ψυχή μας κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας και απρόφησε η εθνική μας συνείδηση.

Την απάθεια επιθυμώ να ταραξώ με την εργασία μου και να αφυπνήσω την θέληση για το ενδιαφέρον προς την ηρωική εποχή των Ούγγρων, να δώσω νέα πνοή στην φαντασία για την φαντασίωση και εκτίμηση προς την ηρωική εποχή.»⁴

Η πλοκή περιστρέφεται γύρω από τις διαμάχες των Ούγγρων για την απόκτηση του Λεκανοπέδιου των Καρπαθίων, με κύριους αντίπαλους τους Βυζαντινούς και τους Φράγκους. Η παρουσίαση των γεγονότων γίνεται με τρόπο σχηματικό με αποτέλεσμα να σχηματιστεί μια εικόνα μονόπλευρη και απλοποιημένη: οι τιμιότατοι Ούγγροι, τους οποίους δεν διέφθειραν ακόμα τα χρήματα, η ξεπεσμένη ηθική και η κολακεία, έρχονται αντιμέτωποι με τους πονηρούς και ανήθικους Βυζαντινούς που τους στήνουν παγίδα, καθώς και με τους Φράγκους που έχουν επίσης εδαφικές βλέψεις στην περιοχή της μελλοντικής Ουγγαρίας. Η μαύρη εικόνα των Βυζαντινών και Φράγκων έχει μοναδικό σκοπό να υπογραμμίσει την τιμιότητα των Ούγγρων οι οποίοι δεν καταλαβαίνουν από δολοπλοκίες και μηχανοραφίες, και με τον τρόπο αυτό πέφτουν εύκολα θύματα των πονηρών αντιπάλων τους.

Η κρατική λογοκρισία απαγόρευσε την επανέκδοση του μυθιστορήματος αυτού, λόγω της δυσμενούς εικόνας της Αυτοκρατορίας των Φράγκων, προγόνων των σύμμαχων τότε Γερμανών. Για όλα αυτά μάς πληροφορεί ο πρόλογος της δεύτερης έκδοσης από το έτος 1944, η οποία βγήκε με έναν διαφορετικό τίτλο που παραπέμπει στο Βυζάντιο ως μοναδικό ένοχο: *A bizánci méreg* («Το δηλητήριο του Βυζαντίου»).

Στην μεταπολεμική εποχή, μια περίοδο που χαρακτηρίστηκε από τη σοσιαλιστική σκέψη και τη διεθνότητα, θέματα που θεωρούνταν εθνικιστικά δεν μπόρεσαν να εμφανιστούν στη λογοτεχνία. Το Βυζάντιο παρουσιάζοταν σε διάφορα άλλα συμφραζόμενα, και το επόμενο πεζογραφικό έργο με θέμα

⁴ Kissházy Bulcsú Bertalan: *Sátor és politika*, Budapest: Szittya Kiadás 1941, σελ. 5-6. Μετάφραση στα ελληνικά: Κωνσταντίνος Νάκος.

τον ερχωμό των Ούγγρων στην Ευρώπη, *Árpád* και *Kurszán* του συγγραφέα Lipp Árpád εκδόθηκε το 1988, λίγο πριν την αλλαγή του καθεστώτος. Πρόκειται για ένα δοκίμιο για τους δύο ηγέτες των ουγγρικών φυλών, όπου ο συγγραφέας παραθέτει διάφορα αποσπάσματα μεσαιωνικών χρονικών, τα σχολιάζει και τα συμπληρώνει με τις δικές του σκέψεις.

Το επόμενο ιστορικό μυθιστόρημα βγήκε πρόσφατα: η τριλογία περί της Εγκατάστασης του Benkő László εκδόθηκε πρώτη φορά το 2004, και η δεύτερη έκδοση του 2013 είναι ακόμα προσιτή στα βιβλιοπωλεία. Το έργο αυτό σημείωσε, για πρώτη φορά στην ιστορία των μυθιστορημάτων με παρόμοιο θέμα, μεγάλη επιτυχία και κατέκτησε αμέσως το αναγνωστικό κοινό.

Το μυθιστόρημα παρουσιάζει την προϊστορία της εγκατάστασης και την ίδια την εγκατάσταση στην πάλαι ποτέ επαρχία της Παννόνιας. Ο κεντρικός ήρωας επισκέπτεται μαζί με τον ιεραπόστολο Θεόφιλο μεταξύ άλλων και το Βυζάντιο, όπου αποκόμισε μικτές εντυπώσεις:

«Αν έπρεπε να ζήσω εδώ για χρόνια, καλύτερα να δέσω την θηλιά γύρω από τον λαιμό μου. Μην νομίζεις ότι δεν βλέπω την μεγάλη λαμπρότητα, τα παλάτια, τις πανέμορφες γυναίκες, το μάρμαρο και τον πλούτο. Παντού αυτή η μεγαλοπρέπεια. Γνωρίζω ότι οι σοφοί του Πανδιδακτηρίου της Μαγναύρας έχουν στην κατοχή τους τέτοια γνώση, που από μόνοι τους θα μπορούσαν να κυβερνήσουν τον κόσμο ολόκληρο. Αναγνωρίζω όλα αυτά που είναι άξιο σεβασμού και θαυμασμού. Αλλά σε εμάς οι άνθρωποι δεν είναι τόσο «άνθρωπος ανθρώπου λύκος», όπως εδώ. Σαν να είναι άγνωστο πράγμα η τιμιότητα και η τιμή σε αυτήν την πόλη. Μπήγουν το μαχαίρι στην πλάτη ο ένας του άλλου, πισώπλατα για να μην αντικρούσουν ο ένας το πρόσωπο του άλλου. Με το χαμόγελο στο πρόσωπο προσφέρουν δηλητηριασμένο κρασί και γλύκισμα. Όποιος δύναται κλέβει, γιατί μπορεί να κρυφτεί εύκολα. Σε εμάς η κλοπή τιμωρείται με θάνατο. Εδώ όμως οι άρχοντες κλέβουν περιουσίες και αξίζουν συγχαρητήρια. Εγώ δεν θέλω τίποτα από ένα τέτοιο κόσμο, και ούτε από τέτοιους νόμους, όπου το χρήμα έχει μεγαλύτερη αξία από τον λόγο του ανθρώπου. Θα δεις, οι δικοί μας έχουν αγνότερη ψυχή. Και εκεί υπάρχουν άτιμοι, αλλά αυτούς η οικογένεια και η κοινότητα τους αποπέμπει από τον κόλπο της.»⁵

⁵ Benkő László, *Honfoglalás: Idegen tüzek*, Szeged: Lazi Könyvkiadó 2013, σελ. 156-157. Μετάφραση στα ελληνικά: Κωνσταντίνος Νάκος.

Το μυθιστόρημα, εκτός από τη ψυχαγωγία σκοπεύει και στην επιστημονική εκλαΐκευση, και ο συγγραφέας, ιστορικός ως προς την αρχική του κατάρτιση, προσπαθεί να σχηματίσει μια πιστή εικόνα των ιστορικών γεγονότων του ένατου αιώνα. Παρουσιάζει την καθημερινή ζωή των ιεραποστόλων και ιδιαίτερα των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου, τα θρησκευτικά κινήματα των Παυλικιανών και των Βασιλιτών, τους βυζαντινοαραβικούς και τους βυζαντινοβουλγαρικούς πολέμους, καθώς και τις εσωτερικές διαμάχες για την απόκτηση του θρόνου της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Οι Ούγγροι είναι κάθε άλλο παρά τίμια αλλά αφελή θύματα των πονηρών Βυζαντινών: με βάση τα κοινά συμφέροντα συμφώνησαν με τους Βυζαντινούς να τους συμπαρασταθούν με πολεμική δύναμη στους πολέμους κατά των Βουλγάρων, και οι Βυζαντινοί, με τη σειρά τους, τους αφήνουν να εγκατασταθούν στην Παννόνια, περιοχή που ανήκει στη σφαίρα επιρροής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Στις μέρες μας μπορεί να διαπιστωθεί μια αναγέννηση των εθνικών θεμάτων όχι μόνο στη λογοτεχνία, αλλά και σε όλα τα επίπεδα του ουγγρικού πολιτισμού. Αυτό σημαίνει όμως επίσης ότι η θεματολογία αυτή περνάει και στην παραλογοτεχνία, όπου συνδυάζεται συχνά με διάφορες θεωρίες συνωμοσίας. Ένα τέτοιο έργο είναι το «Βυζαντινό σύμφωνο» (*A bizánci paktum*) του συγγραφέα Géczy János, το οποίο συνδυάζει τη θεωρία περί «Επινοημένου Μεσαίωνα» με την παραδοσιακή εικόνα πονηροί Βυζαντινοί – τίμιοι Ούγγροι. Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει το σύγγραμμά του ως ιστορικό μυθιστόρημα, το οποίο όμως ούτε ίχνος ιστορικότητας δεν περιέχει. Σύμφωνα με την κεντρική ιδέα του βιβλίου, οι Βυζαντινοί μισούσαν τόσο πολύ τους Ούγγρους τους οποίους δεν μπόρεσαν να νικήσουν στο πεδίο μάχης, που ήθελαν να τους εξοντώσουν με την εξάλειψη της ιστορίας τους. Παρ' όλες τις μηχανορραφίες του Βυζαντινού αυτοκράτορα, η προσπάθεια αυτή αποτυγχάνει και η ένδοξη ιστορία των Ούγγρων παραμένει για πάντα στα χρονικά.

Όπως φαίνεται από τη σύντομη αυτή διάλεξη, οι Βυζαντινοουγγρικές σχέσεις του ένατου αιώνα είναι ακόμα αμφιλεγόμενες και επιτρέπουν μια πολλαπλή ερμηνεία των γεγονότων από την απόσταση μίας χιλιετίας.